

Psihologija skozi psihoanalizo

IX. del

Zakaj je teorija potrebna?

DUŠAN RUTAR

POVZETEK

V našem prispevku smo skušali pokazati na povezavo med Freudovo teorijo potlačitve in Heglovim konceptom, v katerem je razlikoval med dušo in duhom. Freuda in Hegla je povezovala strast do teorije in teoretskega dela, ki predstavlja najvišjo in najvrednejšo nalogo človekovega duha in njegov pogoj hkrati. Teorija ima paradoksalen status: človek lahko živi in preživi tudi brez nje, vendar s tem izgubi svojega duha. Po drugi strani je teorija najvišji dosežek duha in pogoj človekovi identiteti, saj se ukvarja s konkretnim. Človek je torej po definiciji bitje teorije. Z njo se mora ukvarjati, čeprav mu ne prinese drugega kot resnico o njem samem in njegovem položaju v svetu.

Pokazali smo tudi, da gibanje duha ne pozna meja, ki jih postavlja znanstveno klasificiranje na humanistične, družboslovne in naravoslovne vede in znanosti. Med vedami ni nikakršnega ravnovesja: duh se ukvarja sam s seboj in proizvaja vednost, zato se vsak duh, ki se loti vednosti, nujno ukvarja z vsemi vedami in znanostmi. Če se ne ukvarja, ni duh, pač pa vsakdanji zdravi razum, iščoč koristi.

ABSTRACT

PSYCHOLOGY THROUGH PSYCHOANALYSIS

PART IX

WHY DO WE NEED A THEORY?

In this article we have tried to articulate a connection between Freud's theory of repression and Hegel's concept in which he is been trying to develop a distinction between soul and mind. It was a passion for theory that bound Freud and Hegel together. Their thesis was that the highest and most valuable task of man's mind and its proviso at the same time is the theory and theoretical work. Status of the theory is paradoxical: we can live and survive without it, but at the same time we lose our mind. The theory is, on the other side, the mind's highest possible achievement and proviso of man's identity because it deals with the concrete things. Every person is thus by definition a being of the theory whether he knows that or not. He has to engage in the theory although this brings him nothing but the true of himself and his position in the world.

We have shown that scientific differentiation between human, social and natural sciences and disciplines cannot set bounds to the movement of the mind. There can be no homeostasis between different scientific disciplines. The mind is

engaged in itself and this is also the way in which it produces knowledge. In this process it is inevitably engaged in all scientific disciplines, otherwise we cannot talk of the mind anymore. Instead of the mind we have only common sense, looking for some profit.

Benevolo lectori salutem.

Postavimo izhodiščno trditev: pogoj slehernega razumevanja je metoda, ki edina lahko, kot pravi Hegel, obrzda misel. Metoda je sredstvo, s katerim se lahko borimo proti poskusom argumentiranja z občutki in osebnimi mnenji, ki jih uporablja vsakdanji zdravi razum. Taka argumentacija namreč implicitno ali eksplicitno sledi tezi o neposrednosti empiričnega zrenja; kategorija, ki prisega na neposrednost empiričnega, pa je **mršava kategorija** (Hegel). Način, kako zagrabit bika za roge, očitno leži nekje drugje in ne v argumentiranju z občutki in osebnimi mnenji. Prava metoda, s katero zagrabimo bika za roge, ne leži v neposrednosti tistega, kar je, saj tisto, kar je, ni tako po naključju. Problem zdravega razuma pa je natanko v tem, da ni sposoben spoznati nujnosti tistega, kar je. Zanaša se na metode, s katerimi si obeta izključiti naključje. S tem ne spoznava nujnosti tistega, kar je, pač pa mu podtika neko drugo nujnost, ki je abstraktna.

Metoda, o kateri bomo govorili, zato zasleduje določen cilj, ki je konkreten pojem. Pokazali bomo, da ni bolj konkretne stvari, kot je teorija. Zdravi razum je naperjen proti teoriji, čeprav ustvarja videz, da skuša pojasniti realnost, v kateri se je znašel. Pojasnjuje pa jo le tako, da samo interpretacijo odlaga in premešča v abstraktno in votlo občost. Zdravi razum zato ne more pojasniti realnosti, ki je konkretna.

Vprašanje, kako pridemo do samega pojma, zastavi logiko filozofskega utemeljevanja znanosti, obenem pa utre pot premisleku, ki vodi v razločevanje znanosti in ideologije. Tisto primarno, pravi Hegel, je občutek, ki je nepredmetna vsebina. Na nivoju občutkov, ki jih imajo vse živali, Hegel govori o duši in šele zavest o tej vsebini, ki se na ta način opredmeti, je mišljenje; proces torej, ki iz duše naredi duha. Za vsakega človeka lahko rečemo, da ima dušo že po definiciji, medtem ko to za duh ne velja. Koliko bo imel človek duha, je odvisno natanko od tega, koliko se ukvarja s teorijo. Če se ne ukvarja s teorijo, se posveča predpostavljeni naravi, samega sebe pa reducira na žival. Antiintelektualizem zato pomeni vračanje k duši in zanemarjanje duha. Odveč je pripomniti, da sleherni napredek človeške družbe nujno temelji na oblikovanju duha.

Mišljenje, o katerem govorimo, ni nekaj samovoljnega ali arbitrarnega; mišljenje je namreč notranja nujnost, kot jo je imenoval Hegel, in ta nujnost je močnejša od subjekta. Včasih teži k temu, da duhu zagotovi dostojen užitek, ki je teorija.

Ukvarjanje s teorijo potemtakem ni samo luksuz in v teh obskurantističnih časih gverilsko početje, pač pa tudi tisto najbolj blaženo in najboljše, kar se človeku lahko zgodi. Aristotel in Hegel sta to vedela in njima lahko verjamemo. Teorija pomeni plemenitenje človekove duše: če je duša plebejska, je duh aristokratski. Duša je ujeta v organsko skupnost, duh pa je kozmopolitski.

Zaradi pravkar omenjenega imanentnega užitka, ki je lasten teoretskemu snovanju, se teorija odpoveduje vsem zahtevam do drugih ljudi in jih pusti, da zado-

voljujejo potrebe na svoj način. Predmet teorije je namreč resnica, pot do resnice pa sledeča: zavest ima v predmetu predočbo, duh s pomočjo predočb miselno spoznava. Iskanje resnice je torej užitek. Misleči duh na ta način napreduje. Kam? S tem vprašanjem smo naleteli na tisto raven, za katero sta značilna dva problema – problem začetka in problem nujnosti napredovanja – na katera moramo nujno odgovoriti. Preden odgovorimo na vprašanje, kam duh napreduje, moramo odgovoriti na vprašanje, kako se duh sploh oblikuje in s čim začne. To bomo v našem prispevku, opirajoč se na Hegla in Freuda, tudi storili. Seveda nam pri tem, glede na to, da smo psihologi, nihče ne bo mogel očitati, da rušimo ravnovesje med strokami, saj je bil Hegel filozof, Freud pa zdravnik. Je že tako, da gibanje duha ne pozna in ne prizna nobene meje, ki jih hoče postavljati birokracija. Za morebitne očitke se zato ne bomo niti zmenili.

Problem začetka je izredno pomemben, saj nam samo ustrezen odgovor zagotavlja napredovanje, ki je napredovanje v mišljenju (zdravi razum namreč ne napreduje in je statičen, lahko bi celo rekli, da ne razmišlja, saj zgolj uporablja že izdelane mišljenske vzorce). Hegel je na ta problem odgovoril takole: začnemo z bitjo, ki je predpostavka. Bit je tudi nič, vendar ne absolutni nič, temveč nič, iz katerega mora izhajati neka vsebina. Začetek je torej nič, kolikor je predpostavljen, s tem pa že je, torej je bit. Začnemo torej kjerkoli, saj se lahko zanesemo na to, da je pot napredovanja nujna in nas bo zagotovo pripeljala na cilj. Natanko to je storil tudi Freud, ko je povabil histeričarke, naj pripovedujejo, kar jim pride na misel. Freud je bil anarhist: vedel je, da je resnica pot k resnici, in da je ta pot nujna. Bil pa je tudi kronist, saj je vedel, da je resnica način, kako je realnost ujeta v čas. Glavni dejavnik pri iskanju resnice je čas: pri iskanju resnice pač ni mogoče prehitovati in iskati bližnjic. Freudu se zato nikamor ne mudi, česar pa ne bi mogli reči za psihoterapevte, ki kar naprej razvijajo kratke in dinamične psihoterapevtske tehnike, s katerimi bi radi pomagali pacientom.

Sedaj, ko imamo začetek, se zastavlja vprašanje o produkciji, o tisti produkciji, ki bo nujno pripeljala do konca, ki ga na začetku še ne moremo poznati. Pripomnimo, da je razlika med teoretsko produkcijo in zdravim razumom v tem, da slednji že na začetku predpostavlja, da pozna konec, medtem ko teorija tega ne stori nikoli. Tega ne stori zato, ker konca ne more poznati, ali natančneje rečeno, konec je sploh ne zanima. Držati se moramo pravila, ki pravi: vsak korak mora biti preverljiv in ne ovit v kak obskurantizem, mistiko ali kaj podobnega, kar bi zamegljevalo pot, po kateri smo se namenili. Samo ponavljanje ali zaklinjanje v argumentiranju ni dovolj; napredovanje mora biti nujno, tako kot je nujno temeljno spoznanje, ki je spoznanje o začetku. Do tega spoznanja lahko pride vsak človek, zato je tak začetek dober in produktiven.

Strinjamo se torej z dvema metodološkima zahtevama, ki ju je postavil Haug, ko je zapisal: to, s čimer začnemo, mora biti **skupno mesto** (podčr. D. R.), nekaj, kar vsakdo ve, četudi ne ve nič drugega; napredovanje s tega mesta mora biti obvezno, izhodišče mora biti razvojno sposobno.¹ Skupno mesto je zdravi razum (*common sense*), kar pomeni, da je teorija resnica zdravega razuma. Drugače povedano, teorija je nadaljevanje zdravega razuma s teoretskimi sredstvi.

Pravila so torej diskurzivna in argumentiranje je tudi diskurzivno. Diskurzivnost je tako nekaj, kar je subjektu predhodno in čemur se mora podrediti. Ta podreditev bistveno določa njegovo usodo, predstavlja pa organizirano nujnost, ki je nujnost napredovanja v aktu spoznavanja, pomeni pa tudi metamorfozo občutkov, metamorfozo, ki je določujoča. Seveda se subjektu ne zgodi nič hudega, če ni poučen o lastnem načinu prebavljanja, vendar mu tudi ne škodi, če se o njem pouči.

1 Haug, F. /1980/, Predavanja za uvod v "Kapital", Ljubljana: CZ, str. 60–61.

Predmet zavesti so vsebine, ki so določene predločbe. Predmet je vselej forma predločb, z razmišljanjem pa na mesto predločb postavljamo kategorije ali pojme. Pre-mišljevanje je ostrenje pojmov. Vsekakor bi lahko z nekoliko zadržane vsiljivosti rekli, da se spleča pogledati skozi Galilejev teleskop. Prav to je namreč storil Freud, ko Jungu ni ostalo nič drugega, kot da se je ustrašil Freudovega pozitivizma (*pismo Freudu*, 23. X. 1906).

Dva problema, od katerih smo na enega pravkar pokazali, pogosto prečita pot, ki jo na tem mestu krčimo sebi v prid. Hegel je brez pridržkov prvega imenoval "nenavajenost na abstraktno mišljenje", drugega pa "nestrpnost". Zdi se, da je slednjemu zapadel Jung. Zaradi nestrpnosti se pojavi težnja, da bi novo razlagali z že znanim in običajnim. Udobnost takega početja je več kot očitna.

Izhajamo torej iz izkušenj, celo iz izkušenj, ki jih moremo pripisati vsakemu človeku. Takoj ko naletimo na empirični svet, se le-temu že zahvalimo za empirični material. To neposredno je Hegel namreč paradokso imenoval aposteriorno in obrnil logiko "*Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu*". Tavtološko načelo, ki ga postavi, se glasi "*Nihil est in sensu, quod non fuerit in intellectu*". To si velja zapomniti, saj predstavlja vogelni kamen celotne epistemologije, ki ji na tem mestu skušamo vdihniti duha.

Duh je forma pojma in zadovoljstvo duha je forma nujnosti, zaradi katere moramo opravičiti sam način spoznavanja. Nemogoče je torej teoriji očitati, da je samovoljna. Teoretsko početje je etično početje *par excellence*. Samo tista "teorija", ki skuša dokazovati resnice zdravega razuma, je samovoljna in zato neetična. Iz istega razloga ne zasluži naziva teorija. Forma nujnosti je podjetje, ki je možno le s pomočjo spoznavanja, kar predstavlja tudi dokaz o nujnosti obrata k filozofiji. Do spoznanja, tudi najmanjšega, pridemo samo tako, da razmišljamo. Če ne razmišljamo, živimo v svetu občutkov. Občutki so sicer strukturirani, vendar so še neobdelani. Nastajanje duha ni nič drugega kot dekonstrukcija teh občutkov. Dekonstrukcijo bomo na tem mestu razumeli tako, kot nam je svetoval Derrida: dekonstrukcija je neka formalna gesta, s katero subjekt postavi pod vprašaj enotnost občutkov, ki se mu vsiljuje sama po sebi. Zadošča, da je človek govoreče bitje, pa se mu bo že vsiljevala. To enotnost je treba postaviti pod vprašaj, pa ne zato, ker bi bila izza nje resnica enotnosti, skrita resnica, ki je naše oči sicer ne vidijo. Izza enotnosti ni ničesar, zato je tudi dekonstrukcija prazna, formalna gesta, s katero prihaja duh k samemu sebi. Dekonstrukcija je gesta, s katero prehaja duša v duh.

Duh prihaja k samemu sebi s tem, da vzame mišljenje za svoj predmet. V tem prihajanju k samemu sebi pa ostaja niz nasprotij. Pot razmišljanja iz samega sebe predstavlja nujnost in kolikor je izkušnja aposteriorna, je duh aprioren. Duh je torej kot forma pred dušo, zato je tudi dekonstrukcija kot formalna gesta pred enotnostjo občutkov, le da duša o tem nič ne ve. Ko duša prehaja v duh, se stvari postavljajo na svoje mesto: duša se vrača na svoje mesto. Nismo rekli, da je duh nekakšen začetek, kamor naj bi se duša vrnila kot v mirno luk, rekli smo le, da je *a priori*. Njegova misel je svobodna in konkretna, čeprav je zavezana nujnosti in abstrakciji. To pa so že stvari, ki presegajo mero tolerantnosti zdravega razuma.

Ko se svobodno in konkretno dvigne na nivo sistema, govorimo o znanosti. Sistem se razvije tako, da se kot totaliteta razloči, diferencira. Totaliteta je polje, ki je diferencirano in necelo. Obstaja izjema, ki je praznina in je kot radikalno "zunaj" v samem osrčju sistema, predstavlja pa tisto mesto, ki pogojuje in omogoča nujno zmotljivost (*Fehlbarkeit*), o kateri je spregovoril Freud, ko je dejal, da se je vedno zavedal. Prav zaradi te imanentne zmotljivosti, pravi Freud, sem svoje ideje vedno znova premleval v svoji glavi, kajti bal sem se, da bi utegnile otrpniti (*erstarren*). Jung

je Freudu priznal, da je takšen način mišljenja garant njegovega (Freudovega) razvoja (pismo Jungu, 6. XII. 1906).

Znanost skozi pravkar orisani način delovanja ustvarja in oblikuje svoj spoznavni predmet, ki je spoznavni objekt. Končni cilj spoznanja je zaprečen s paradoksom, ki ga Hegel opiše, ko govori o **pojmu pojma**. Če ves proces poteka v znamenju pojma, potem bi bil konec tudi neki pojem, in sicer pojem pojma. Logičen paradoks je ob tem jasen, čeprav ne pomeni nemožnosti duha. Prav nasprotno, je živi vrelec njegove moči. Paradoks ni nikakršno nasprotje, je le radikalna **neodločljivost** kot pogoj življenja duha. Duh se torej vrne k samemu sebi in užije neko zadovoljstvo, o katerem je veliko vedel Freud.

Objekt psihoanalize je zavezan Freudovi ugotovitvi, ki jo je zapisal v že omenjenem pismu Jungu: "*Übertragung gibt die Triebkraft zur auffassung und übersetzung des Unbewussten her(...)*." Gonilna moč, s katero si lahko obetamo doumetje nezavednega, je transfer. Tako pravi Freud. Doumetje oziroma razumevanje nezavednega pa ni drugega kot prevajanje jezika nezavednega. Pri prevajanju gre obenem za nek preskok, saj Freud uporabi prav ta izraz – *übersetzung*. Pri prevajanju nezavednega se soočimo še z nečim, kar sokoljevemu Freudovemu očesu ni ušlo – *aufassen* –, kajti nezavedno deluje prav tam, kjer običajno spregledamo.²

Pogoj razumevanja je verovanje, saj je transfer prav to. Vse to pa ni bilo neznano Heglu, ki je zagovarjal tezo, da v aktu spoznavanja najprej verujemo, da bi nato "z razmišljanjem spoznali resnico". Vera kot pogoj spoznavanja je pogoj *par excellence*. Samo izkušnjo empiričnega sveta ob takem pogoju transformiramo v miselno določenost. Ob tem je Hegel opozoril na nasprotje med pojavom in mislijo. Običajno se reče, da je problem na strani misli, ki da ni adekvatna pojavom. Zadeva pa je veliki bolj kompleksna, saj Hegel pokaže, da je nasprotje inherentno samemu aktu mišljenja in ga ni mogoče odpraviti, saj bi s tem odpravili samo mišljenje. Mišljenje se ne more zadovoljiti s pojavi kot takimi, pač pa teži k transformacijam mišljenega. Pri tem vedno ostane presežek. Transfer je torej prevajanje. Presežek, na katerega naletimo v aktu mišljenja, je treba po Freudu preskočiti, ob njem se ne bi smeli ustavljati dlje kot za trenutek. Daljše ustavljanju bi pomenilo hoteti nemogoče. Rezultat takega ustavljanja bi lahko zasledili v tistem, kar je Freudu zvenelo v ušesih še iz njegovih šolskih dni: "*Nemo me impune lacessit*". Kolikor je transfer kot prevajanje zavezan verovanju, pa v zvezi z njim Freud govori tudi o "*Triebkraft*" in če je sprva menil, da je Eros tisti bog, ki je tako neuklonljiv, se je kasneje prepričal, da je prava gonilna sila onstran Erosa.

Nasprotje, ki smo mu na sledi, je po Heglovi tezi za razmišljanje bistveno in nujno. Mišljenje, ki pomeni določanje ali oblikovanje nedoločenega, je vseskozi zavezano antinomijam, kar je drugo ime za dialektiko. Pogosto se reče, da je dialektika sicer povsem legitimna in celo koristna, da pa poleg nje obstaja "še nekaj" in da tega nikakor ni mogoče reducirati na racionalno mišljenje. V tem trenutku se gredo radi

2 Produktivnost radikalne nemožnosti prevajanja je paradigmatško izražena v naslednjem prevodu Freudovega originala: "*The transference provides the impulse necessary for understanding and translating the language of the ucs...*" (Cf. McGuire /1974/.)

vzhodnjaško mistiko in sinteze med kvantno fiziko in taoizmom.

Vsi vemo, da je Kant govoril o stvari po sebi in da je naše spoznavanje omejeno, torej končno. Vprašamo se torej, kje so meje našega spoznavanja. Hegel pokaže, da nekaj občutimo kot mejo šele takrat, ko smo to mejo že prešli. Končnost človekovega umovanja je zato obenem tudi neskončnost, saj mora duh ali um mejo nenehno prestopati. Znanje o meji je možno le takrat, ko smo jo že prekoračili. Tisto "nekaj več" mora biti zato s te strani meje in ne z one strani. Obenem je "tisto" nedoločen občutek in kot tak potrebuje določitev, to je premislek ali natančneje *übersetzung*. "Tisto" (lahko bi rekli tudi Freudovo *das Es*) misli, saj potrebuje določitev. Določitev je v vsakem trenutku sicer končna, vendar zato, ker je zavezana prevajanju, tj. transferju, ne more biti končna in potrebuje vedno novo določitev. Duh se ne more izogniti določevanju, zato je hkrati končen in neskončen.

Mišljenje naleti na svoje meje v najgloblji notranjosti, ki jo Hegel imenuje absolutna notranjost. Hegel uporabi tudi drugo ime – abstraktna občost, formalna identiteta. Resnica je nasprotno vedno konkretna. Absolutna notranjost, doda Hegel, ima značaj zunanosti. Status absolutne notranjosti zlomi idejo o neposrednosti in neposredovanosti empirične realnosti. Kolikor je izkušnja empirične realnosti neposredno vsakega premisleka, se izkaže, da je neposredno v resnici rezultat cele verige posredovanj. Da bi prišli do neposrednosti, je, ravno nasprotno, potrebna disciplina. Pot razvoja, ki mu je pogoj vera, je tako pot, ki jo je že pred skoraj tisoč leti razvil Sv. Anselm iz Canterburyja. Vse končno je zato takšno, da samo sebe ukinja. Zadnje, kar lahko rečemo o disciplini, je, da je anarhija. Disciplina duha je njegova anarhija. Duh zasluži svoje ime samo, če je anarhičen. Natančno rečeno, duh je anarhičen po svoji naravi, ali pa o njem sploh ni mogoče govoriti.

Sedaj že lahko nekoliko povzamemo učinke podjetja, ki smo se ga lotili. Spoznanje se ukvarja s tistim, kar je. Tisto, kar je – torej obstoječe – je enotnost biti in nič. Freud zapiše o tem odločilne misli v svojem posthumno objavljenem delu z naslovom *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950).

"Na začetku presojanja, ko percepcije, glede na njihove možne povezave z želenim objektom, vzbujajo interes in se njihovi kompleksi razdelijo v neprebavljivo komponento (das Ding) in komponento, ki jo jaz pozna iz lastne izkušnje (atribut, aktivnost) – to imenujemo razumevanje –, (na tej točki) vznikneta dve povezavi, povezavi z izjavami, omogoči pa ju percepcija. Najprej imamo opraviti z objekti – percepcije – zaradi katerih pride do krika, kajti vzbujajo bolečino(...) Informacija o posameznem kriku služi za označitev objekta."

Freud je odkril, da naša percepcija ni cela in da nam v primeru, ko izginejo vse ostale kvalitativne določitve objekta, ostaneta le še krik in bolečina. Razcep percepcije, ki ga je tako natančno opisal Freud, radikalno obrne tezo o primarnem *gestaltu*. Freud namreč spregovori o dveh komponentah percepcije, in prvo tudi natančno imenuje – *das Ding* –, nekaj, česar ni mogoče asimilirati. Stvar po sebi je le za sebe in mora biti potlačena, medtem ko je materija za formo. V tem primeru je stvar totaliteta materije in forme, v njej pa Hegel odkrije protislovje, zaradi katerega sama sebe uničuje. Stvar, pravi Hegel, je pojav, ki pa ni drugega kot razviti privid, kajti vse, kar

je, se pojavlja, pojavljanje pa je sestop v neposrednost, ki je refleksija v drugo. Bit zato ni z one strani pojavov, temveč JE pojav. Bit se MORA pojavljati, pojavlja pa se na način izvirnega manka. Od tod izvira občutek, da vedno "nekaj man(j)ka". Pravkar opisano je Ricoeur strnil v naslednjem premisleku: "...*"mesto" metafore, njeno najbolj intimno in zares zadnje mesto ni niti ime niti stavek in tudi sam diskurz ne, pač pa kopula glagola biti. Metaforično "je" obenem pomeni tako "ni" kot "je kot".*"³

Naj povzamemo: subjekt JE predikat in kopula je mesto metafore, ki pokaže na ozadje. Zakon pojava je forma, ki je vsebina. Tako pokaže Hegel. Vse, kar se manifestira, je zunaj, še več, bit je v celoti v pojavu. V biti je vse, kar je manifestirano. Običajno se misli, da je zunanost nepomembna ali vsaj manj pomembna od notranjosti in da je resnično pomembno v notranjosti; v srcu, duši itd. Kakšna zabloda! Ali ne reče Hegel: kakršen je človek navzven, tak je tudi v notranjosti, če pa je njegova notranost drugačna od njegove zunanosti (da hoče navznoter biti moralen, kreposten itd.), potem je njegova notranost ravno tako prazna in votla kot njegova zunanost. Ni pomembno, da sem navznoter kreposten, moralen, če tudi navzven nisem takšen, saj je pravo mesto človeka zunaj.

Resnica je torej zunaj in je očitna. Ko govorimo o resnici, moramo odnos med zunanostjo in notranostjo obrniti: resnice zdravi razum ne vidi natanko zato, ker je tako očitna. Seveda pa resnice ni mogoče videti, zdravi razum pa se zanaša prav na svoje oči, tj. na svoje izkušnje. Spregledati resnico zato pomeni opustiti gledanje, saj duh nima nikakršnih oči, s katerimi bi lahko uzrl resnico. Resnico spoznamo šele, ko prenehamo gledati. Realnost ni zato, da bi jo gledali, pač pa zato, da bi jo razumeli.

Analiziranje otrok je Freudu pomagalo do odkritja, ki nikakor ni brez povezave z našim premislekom, v katerem smo do sedaj ugotovili, če naj povzamemo s Schellingom, da na noben način ne more tisto, kar je po naravi izvedeno, preiti v tisto, kar je po svoji naravi izvorno. Schelling uporabi besedo *kondenzacija*, s tem pa še poglobimo razumevanje izvirnega. Kolikor je nevroza zavezana neuspehi potlačitvi in vračanju potlačenega in je izvorno neko zgolj formalno mesto, moramo slednje preprečiti s prepovedjo. Do nezavednega je prepovedano priti. Prepovedano je zato, ker do njega ni mogoče priti. Funkcijo prepovedi je Freud nakazal s svojim spisom z naslovom *Hysterie* iz leta 1888, kjer na nekem mestu obravnava način zdravljenja histerije. V primeru nevroze pri otrocih, pravi Freud, bomo več dosegli z avtoritativno prepovedjo kot pa s katero koli drugo metodo. Panično vedenje staršev ali sorodnikov, kakor tudi nežna zaskrbljenost istih, samo povečata otrokovo vznemirjenje, kar privede do nastanka še intenzivnejših simptomov. Freud je vedel, da v nekaterih primerih starši naredijo največ, če spremljajo otrokov histerični napad s hladno nezainteresiranostjo. Brezbrižnost v tem primeru odpira otroku prostor, medtem ko mu ga zaskrbljenost zapira. Razrešitev napetosti v intersubjektivnem razmerju ni samo stvar možne interpretacije travmatičnih scen, zgoditi se mora nekaj neprimerno pomembnejšega, kar je Freud nakazal v svojem pismu Jungu z dne 7. IV. 1907. V tem pismu spregovori Freud o psihoanalizi, ki je pravzaprav – kakšen paradoks – psihosinteza, kajti če hočemo najti potlačene fragmente, jih moramo najprej povezati. Uspešna analiza pa temelji na nečem, kar je z one strani vsake interpretacije. Priti mora namreč do potlačitve. Namesto popolne osvoboditve imamo opraviti s potlačitvijo! Uspešna analiza je proces, v katerem pride na koncu do žalovanja, ki ga Freud definira takole:

3 Ricoeur, P. /1981/, *Živa metafora*, Zagreb: GZH.

objekt se odtegne libidu (*pismo Jungu z dne med 14. in 20. IV. 1907*). Ob koncu analize pride do vznika prepovedi, ki preči intersubjektivno razmerje, v katerem je objekt libida preblizu in se mu je treba odtegniti.

Dualno razmerje je tudi tisto razmerje, v katerem subjekt prehitro pripiše pomen izjavam sogovorca. Rekli smo že, da je percepcija razcepljena. Zaradi tega razcepa pride do nastanka dveh mehanizmov, od katerih je eden testiranje realnosti, drugi pa potlačitev, ki deluje proti zgoraj omenjeni bolečini. Freud je v svojem spisu z naslovom *Ein Fall von hypnotischer Heilung* s podnaslovom *Nebst bemerkungen über die Entstehung hysterischer Symptome durch den "Gegenwillen"* (1892/93) razlikoval med dvema vrstama idej, na katere se pripne afekt. Prve ideje so intence, ki so ideje glede tega, kaj bomo storili; druge ideje so pričakovanja, ki so ideje glede tega, kaj se nam lahko zgodi. Afekt, ki se pripne na posamezno idejo, je odvisen od dveh faktorjev: stopnje pomembnosti, ki jo ima izhod za nas, in stopnje negotovosti, ki je inherentna pričakovanju glede izhoda. Negotovost je Freud predstavil kot skupek antitetičnih idej. V tem primeru človek razmišlja nekako takole: v svoji intenci ne bom uspel, kajti to ali ono je pretežko zame, pa tudi drugi ljudje v podobnih situacijah niso uspeli. Protipričakovanje pa ima naslednjo nit razmišljanja: to ali ono se mi lahko zgodi, če bom poskusil. To kasneje lahko povzroči fobično reagiranje. S takim razmišljanjem, nadaljuje Freud, najbolje opravimo, če ga potlačimo. Potlačitev je potrebna, kajti nobene opore nimamo, ki bi bila dovolj trdna za prečenje drsenja v slabo neskončnost. Pozornost na antitetične ideje je zanesljiv znak nevroze. V primeru antitetičnih idej glede intenc pride do depresivnega vedenja in zmanjševanja občutka samozaupanja. Vse to v razviti obliki najdemo v melanholiji in izolaciji. Ko gre za antitetične ideje glede pričakovanj, govorimo o pesimizmu. Kadar potlačitev antitetičnih idej ne uspe, se vrnejo kot nekaj, kar deluje proti naši volji, lahko pa se vrnejo tudi kot inervacija posameznega dela telesa. V tem primeru govorimo o histeriji. Kolikor je šibkost volje značilna za nevrastenijo, je za histerijo značilna perversna volja. V primeru nevrastenije se človek zaveda svoje šibkosti, vendar se boji opraviti določene naloge, ker ve, kakšne možne nevarnosti mu grozijo. Razlika med nevrastenijo in histerijo je v primeru antitetičnih idej naslednja: v primeru nevrastenije se bo patološko ojačana antitetična ideja kombinirala z idejo, ki je pod kontrolo volje, v enotno zavestno dejanje, ki se odtegne volji in povzroči šibkost volje, ki se je nevrastenik ves čas zaveda. Pri histeriji poteka proces nekoliko drugače. Antitetična ideja se odtegne asociacijam in vztraja kot odcepljena ideja. Ko se v človeku pojavi intenca po nekem dejanju, se odcepljena antitetična ideja objektivira⁴ kot inervacija dela telesa. Pojavi se in deluje kot "nasprotna volja", medtem pa se človek z osuplostjo zave svoje neomahljive, toda nemočne volje.

Perverznost volje pri histeriji je Freud omenil zato, ker nasprotna volja proizvede vrsto simptomov. Freud opiše pacientko s težavami pri hranjenju otroka. Kolikor bi bila pacientka nevrastenična, bi čutila zavesten strah pred hranjenjem otroka, ukvarjala bi se z raznimi močnimi težavami, ki bi se pri tem lahko zgodile, vendar bi zaradi dvomov in anksioznosti navsezadnje vseeno podojila otroka in to brez težav. Ker pa je bila pacientka nevrotičarka, se je obnašala povsem drugače. Strahu se ni zavedla in pojavila se je ideja, da ne bo dojila otroka. Seveda pa je ta volja v njej evocirala vse subjektivne simptome, ki bi jih simulant navedel kot opravičilo za to, da ne hrani otroka: izguba apetita, averzija do hrane, bolečine, kadar je otrok pristavljen k prsim. To bi seveda lahko bila tudi zavestna simulacija, vendar simptomi digestivnega trakta pri isti pacientki dobro pokažejo, da nasprotna volja v večji meri kon-

4 Freud uporabi izraz "*sich objektiviert*", medtem ko je v pripravi za prispevek uporabil izraz "*Realisierung*".

trolira in obvlada telo kot pa zavestna simulacija. Zato pravi Freud, da je nasprotna volja pri histerikih perverzna. Poleg perversnosti pa dobimo pri histeriji tudi občutek demoničnosti, kajti antitetična ideja povzroči, da storimo dejanja, ki so prav nasprotna tistim, ki bi jih radi storili, ali obratno, storimo, kar si najbolj želimo, da ne bi storili. Tak mehanizem je Freud odkril tudi pri konvulzivnih tikih.

Prikaz demoničnosti nasprotne volje nam osvetli šibkost volje (*akrasia* = brez volje). Šibkost volje je možna zaradi želje, ki razcepi individualnost. Individualnost je zaradi tega negativna enotnost fragmentov, je izven sebe, v zunanosti, kolikor so tudi fragmenti drug do drugega zunanji, heglovsko rečeno, identiteta je izven drugotnost. Skozi to odtujitev postane subjekt svoboden, to pa plača s šibkostjo volje.

Tretji element, ki preči dualno razmerje, je tisti, v odnosu do katerega se prvi element vzpostavlja kot odtujitev, drugi pa kot identiteta. Odtujitev in vznik subjekta sta zavezana logiki metafore. Logika metafore pomeni, da je subjektova identiteta možna zaradi neke blokade subjekta, ki je zunanost. Blokada kot zunanost zahteva metaforično naravo subjekta, s katero si nenehno na drugačen način organizira možnosti lastnega obstoja. Na prvi pogled se zdi, da je subjektov obstoj zavezan pozitivnemu nagonu življenja, ki kipi kvišku. Libido, izraz, ki ga je Freud prvič uporabil leta 1894/5 v svojem spisu z naslovom *Über die Berechtigung, von der Neurastenie einen bestimmten Symptomen-Komplex als "Angstneurose" abzutrennen*, naj bi zagotavljal pozitivno identiteto subjektu, ki jo le zunanji vplivi lahko zrušijo. Libido naj bi bil celo nekaj organskega, biološkega in res je Freud v letih tesnega prijateljstva s Fliessom skušal ta organski substrat tudi najti. V času, ko je bil Freud v transfernem odnosu do Fliessa, se je veliko ukvarjal z lastnimi simptomi (depresija, nesposobnost za delo, utrujenost, dispnea itd.). Fliessa je imenoval "alter, edini drugi" (pismo Fliessu z dne 21. V. 1894) in to je pomembno vplivalo na njegov razvoj teorije. V tem času je bil torej Freud prepričan, da je nastanek anksioznosti odvisen od nekega faktorja – ki ga nikakor ni mogel najti – v seksualnem življenju. Po njegovem mnenju bi ta faktor moral biti fizičen in ne psihičen. Anksioznost naj bi nastajala kot posledica transformacije akumulirane seksualne napetosti. Akumulacija fizične seksualne napetosti naj bi vodila v anksiozno nevrozo, medtem ko bi akumulacija psihične seksualne napetosti vodila v melanholijo. Notranje impulze, ki se pojavljajo kontinuirano ali diskontinuirano, opazimo šele takrat, ko dosežejo določeno mejo. Šele tostran meje, pravi Freud v svojem rokopisu E, govorimo o psihični vrednosti impulzov, ki se vežejo z določenimi skupinami idej. Tezo o transformaciji napetosti v anksioznost je Freud kasneje znatno modificiral, za nas je tukaj pomembno samo to, da Freud že v tem času ves čas govori o zastopnikih nagonov, zastopnikih, ki so ideje. Freud nikjer ne govori o mračnih podzemnih silah, ki demonično izza hrbta determinirajo človekovo delovanje, temveč je ves čas zelo jaseen: obstaja neka notranja meja, ki deli psihični univerzum, posredovan z idejami, od čiste kvantitete endogenih impulzov. V času, ko je nastajal rokopis E (1894), Freud še daje žejo, lakoto in seksualni nagon v isti koš, zato ni nič čudnega, da išče že omenjeni faktor v sferi biološkega. Vseeno pa ne smemo sklepati, da je Freud enačil seksualni nagon z lakoto, gre za nekaj povsem drugega. Freud je poudaril simbolno naravo nagona, vendar je še vedno govoril, da je izvor nagona v telesu. Kolikor je libido isto kot psihična želja, ne gre zanemariti tistega, kar Freud na tem mestu zgradi. Simbolna narava nagona namreč pomeni isto kot simbolna narava percepcije, o čemer smo že dovolj govorili. Želja namreč ni vezana na kake periodične vzgibe, gre za "faktor alienacije med somatskim in psihičnim", izraz, ki ga Freud uporabi v pismu Fliessu z dne 23. VIII. 1894 v zvezi z diskusijo o pacientu K.

Duh je resnica narave, vzklika Hegel in dodaja, da ima duh naravo za svojo

predpostavko. Ne preseneča nas torej, da Freudu ni nikoli uspelo najti tistega fizičnega faktorja, za katerega je bil prepričan, da pogojuje nastanek anksioznosti. Ena temeljnih značilnosti duha je namreč v tem, da lahko prenaša negacijo svoje neposrednosti, to je neskončno bolečino. Vse to nas pripelje neposredno k Freudovemu pojmovanju bolezni.

Razcepljenost subjekta, ki je zavezana radikalni negotovosti – ki je odnos subjekta do samega sebe – omogoči subjektovo norost. Hegel je dal natančen opis simptoma, kot ga bo sto let kasneje razumel Freud: subjekt je sposoben za bolezen, ki je v tem, da vztraja v neki posebnosti svojega samoobčutenja, ki je ne more razdelati v idealno in prevladati. Simptom je neki nesimbolizirani element. Tudi subjekt s tega zornega kota ni nič drugega – simptom. Hegel je nadaljeval povsem v freudovskem duhu: norost ni odsotnost ali izguba uma, norost je protislovje v samem umu. Norega človeka moramo zato vzeti kot umno bitje. Subjekt ali simptom je nek radikalni moment, kjer odpove sam um, kajti naleti na svojo mejo in jo izkusi kot nekaj radikalno drugega.

Tako razcep percepcije kot razcep nagona pokažeta na naravo odtujenosti glede na neposrednost. Do samozavedanja pride duh šele s pomočjo dolgotrajnega oblikovanja, ki ima značaj navade, za katero je Hegel pokazal, da predstavlja človekovo drugo naravo; naravo zato, ker je resnična neposrednost kot bit duše, in drugo zato, ker je neposrednost, ki jo postavlja duh. Navada je forma neposrednosti in človek kot misleče bitje obstaja, kolikor je z navado oblikoval dejavnost duha. Metafora je s tega zornega kota seveda smrt subjekta. Duh skozi navado, ki je oblikovanje duše, izgubi samo neposrednost duše – spoznavanje je metaforično –, zato je vsa duša v navadi ali duhu. Odnos duha do samega sebe je jaz; Hegel tak odnos imenuje neskončni odnos. Jaz je zato negativnost in njegova identiteta ni nekaj pozitivnega.

Identiteta jaza je v njegovi drugotnosti. Stopnja refleksije, ki jo osvoji duh, je zavest, medtem ko je jaz subjekt zavesti (Hegel). Cilj duha je v tem, da zavedanje samega sebe dvigne na raven resnice. Resnica zavesti, ki je refleksija duha, je samozavedanje. Dejavnost samozavedanja sledi načelom dialektike, to pa pomeni, da se subjektiviteta objektivira tako, da se odtuji od same sebe. V procesu odtujevanja pride do izpada objekta, ki je nekaj zunanega, medtem ko se jaz formira kot poseben. S tem ko se jaz formira kot poseben (identiteta), je možen proces pripoznanja, v katerem se vsak jaz drugemu kaže kot podoben in svoboden. Drugi me namreč zazna in pripozna kot neposrednega le, če sem ukinil svojo neposrednost. Pot duha je tako teorija.

Spoznavanje je nujno in ni samo ena od dejavnosti duha. Kolikor lahko človek obstaja le kot družbeno bitje, pa skupnost temelji na uporabi uma; zato je raba uma konstitutiven dejavnik katere koli dejavnosti uma. Anksioznost pred globino ni transformacija libida, tega se je kasneje Freud dobro zavedal, pač pa je povezana z neuspelo odtujitvijo. Kolikor je subjekt odtujitev od samega sebe – in je emancipatorični projekt možen le kot pluralen projekt – in mu ta odtujitev ne uspe, bo ves čas čutil pritisk tistega "nekaj več". Pri anksioznosti zato ne gre toliko za tisto, kar naj bi se zgodilo, kot gre za strah pred tem, da se nekaj ne bo zgodilo. Je strah pred neuspelo potlačitvijo.